

KAMU TERCİHİ VE ANAYASAL İKTİSAT KURAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE THEORY OF PUBLIC CHOICE AND CONSTITUTIONAL ECONOMICS

Özet

1929 Dünya Ekonomik buhranı ile birlikte devletin ekonomiye müdahalesini öngören Keynes'in yayınladığı "Genel Teori" kabul görmüş ve başta Amerika olmak üzere diğer gelişmiş Batı ülkelerinde de benimsenmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu kesiminin aşırı büyümesi, devamlı bütçe açıkları ve enflasyonla birlikte Keynezyen politikalar tartışılmaya başlanmıştır. 1960 ve 1970'li yıllarla birlikte Avrupa hükümetleri yeni arayışlar içine girmiş ve "Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat" yaklaşımı gündeme gelmiştir. Kamu Tercihi Teorisinin inceleme alanı siyasal partiler, seçmenler, bürokratlar ve baskı grupları olmuştur. Karar alma sürecinde yer alan aktörlerin davranışlarını incelemiş ve analiz etmiştir. Anayasal İktisat ise temelinde Kamu Tercihi olmakla birlikte devletin ekonomiye müdahalesini sınırlamayı ve devletin ekonomik hak ve yetkilerine anayasal sınırlamalar getirilmesini öngörmektedir.

Summary

With 1929 world great depression; the theory of Keynes 'general theory', which predicted the state's intervention on economy, was accepted by United States of America and by West developed countries. Especially after World War II with the enlargement of public, regular fiscal deficit and inflation; Keynes's theory had been discussed. With 1960s and 1970s, European States had plunged into a quest and 'public choice and constitutional economics' approach became a current issue. The theory of public choice's area of investigation is consists of political parties, voters, bureaucrats and interest groups. The actor's behaviors, who are appear in decision making process, has examined and analyzed. Even though the basic of the constitutional economics is public choice; would try to border the state's intervention on economy and try to restrict on state's economical rights and authority on constitutional base.

Anahtar Kelimeler: Kamu Tercihi Teorisi, Politik Yozlaşma, Anayasal İktisat, Politik Karar Alma Süreci, Ekonomik Anayasa

Keywords: Public Choice Theory, Political Corruption, Constitutional Economics, Political Decision Making Process, Political Constitution

Giriş

1929 Dünya Ekonomik buhranıyla birlikte devletin ekonomiye müdahalesini öngören Keynes'in yayınladığı "Genel Teori" kabul görmüş ve başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş Batı ülkelerinde de benimsenmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu kesiminin aşırı büyümesi, devamlı bütçe açıkları ve enflasyonla birlikte Keynezyen politikalar tartışılmaya başlanmıştır. 1929 ile başlayan büyük iktisadi krizin en önemli etkisi, liberal iktisat politikalarına yönelik olan inancın sarsılmasıdır. Siyasal anlamdaki en önemli sonuç ise, hükümetlerin piyasa süreçlerinden kendilerini uzak tutmasına dayalı politikaların yerini, müdahaleci politikalara bırakması ve bu yönde dünyanın birçok ülkesinde liberal hükümetler yerine müdahaleci-sosyal devletçi iktidarların kurulmasıdır. 1930'lar ve 1980'lerin başları arasındaki dönem müdahaleci hükümetlerin altın çağları olarak nitelendirmek mümkündür. Özellikle sosyal demokrasi ve uygulamaları bu dönemlerde oldukça taraftar bulmuş ve en parlak dönemlerini yaşamışlardır. 1970'li yıllarla birlikte "refah devleti" miti sorgulanmaya başlamış, özellikle devletin yüksek miktarlardaki kamu harcamaları, sübvansiyonlar ve transfer harcamalarına dayalı refah anlayışı sarsılmaya başlamış ve devlet mekanizmasının bu harcamaları gerçekleştirmeye yarayan kapasitesinde ciddi anlamda azalışlar meydana gelmiştir.

Refah Devleti anlayışının krize girmesiyle beraber, liberal çözümler tekrar gündeme gelmeye başlamış ve müdahaleci devlet yerine devletin iktisadi süreçler ve piyasadan mümkün olduğunca çekilmesi gerektiği düşüncesi güç kazanmıştır. İşte bu düşüncelerin en başta gelenlerinden olan kamu tercihi kuramı ve anayasal iktisat yaklaşımı, müdahaleci devlet anlayışını sorgulamakta, devletin piyasaya müdahalesinin hukuksal araçlarla sınırlanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Kamu Tercihi Teorisinin inceleme alanı olarak siyasal partiler, seçmenler, bürokratlar ve baskı grupları sayılabilir. Bunun yanında kuram, karar alma sürecinde yer alan aktörlerin davranışlarını incelemiş ve analiz etmiştir. Anayasal İktisat yaklaşım, temelinde kamu tercihi kuramı olmakla birlikte, devletin ekonomiye müdahalesini sınırlamayı ve devletin ekonomik hak ve yetkilerine anayasal sınırlamalar getirilmesini öngörmektedir.

Keynezyen müdahaleci politikalar nasıl ki, "piyasa başarısızlığı" (market failure) kavramına dayanıyorsa, kamu tercihi teorisi de devletin veya "kamu ekonomisinin başarısızlığı" olgusuna dayanmaktadır. Özellikle yaratılan kaynakların dağıtımında adaletli ve ahlaki temellere sahip bir ölçütün bulunamaması gerçeğinden hareketle, hükümetlerin kaynak dağıtımında politik ve ahlaki

olmayan tercihler yapabileceği, bu nedenle de onların bu alandaki karar verme alanlarının anayasal sınırlamalara tabi kılınması ilkesinin getirilmesi üzerinde durulmaktadır. Anayasal İktisat yaklaşımının temel amacı da, devletin ekonomik araçları üzerindeki yetkilerini sınırlamaktır. Anayasal İktisat teorisi toplumların cari hukuki ve anayasal yapısının iktisadi yaşantılarındaki işleyiş mekanizmaları üzerinde önemli ve belirleyici ölçüde rol oynamaktadır. Anayasal İktisat doğrudan doğruya ekonomik yaşamın meydana geldiği hukuki, kurumsal ve anayasal çerçeveyi incelemektedir(Güneş, 2005:79).

Kamu Tercih Kuramının Gelişimi

Kamu tercihi disiplini, 1948 yılından bu yana bağımsız bir disiplin olarak varlığını sürdürmektedir. 1930'lerde, piyasanın çekiciliğini büyük ölçüde kaybetmesiyle birlikte ortaya çıkan "piyasa sosyalizminde", piyasa ekonomisinde iyi bir biçimde gerçekleşen fiyat mekanizmasının ve mal arzının yerini neyin alacağı belirsizdi. Buna çok fazla cevap bulunamasa da, ""piyasa sosyalizmi"" moda haline geldi. Abram Bergson'un, sosyal refah analizinde SWFS) yeni çığır açan çalışmasında, ekonomistlerin bireyselci ve yararcı etik anlayışının, devlet planlamacılarının amaç fonksiyonu ile nasıl bir tutulduğu ortaya çıkarmıştır. Ona göre, Sosyal refah fonksiyonunu en üst düzeye çıkarma başarısı, devletin yönetilmesiyle ilgili bir konudur. (Mueller, 2003:2)

Kamu tercihi veya politik ekonomi ile politika bilimi arasında konumlandırılmış görece olarak kabul edilen yeni bir bilim dalıdır. Kamu tercihi yaklaşımının kurucusu, 1948 yılında, disiplinin bütünüyle tanımını yapmadan 1991 yılında ölen Duncan Black'tir. Disiplinin araştırmacıları, bu alanı anlamak ve iktisat alanının analitik teknikleri yardımıyla politik davranışları, özellikle rasyonel tercihler varsayımı yardımıyla, piyasa dışı karar alma sürecinin modellenmesi sürecinde öngörmeye çalışmışlardır. (Rowley-Schneider, 2003:22)

1950'lerin sonunda, Entelektüel girişimci Rochester Okulunun yapıcı politik teorisyeni William Riker, politika biliminde rasyonel seçim yaklaşımı ve oyun teorisinin uygulanabilirliği üzerinde çalışmaya başladı. 1964'de, Amerikan hükümetine ilişkin giriş özelliği taşıyan yazısını geliştirerek üniversitelerde politika biliminde okutulan temel ders kitabı olması amacıyla ilk rasyonel seçim kitabını yazdı. (Rowley-Schneider, 2003:6) 1957'de Antony Downs, Kamu tercihindan komite kararlarının analizi ve doğrudan seçimler ile temel kurumlardan yoksun ve sonradan ortaya çıkmakta olan demokratik kurumlar ve temsili hükümet üzerine düşünmeye başladı. Downs, temel başvuru eserlerinden olan, rasyonel seçim teorisini her yönüyle politik karar

alma sürecine uygulayan araştırma programını hazırladı. (Rowley, 2003:3)

Kamu Tercihi teorisi, devletin ekonomiye müdahale etmesini öngören Refah İktisadının, savunduğu “Piyasanın Başarısızlığı” ilkesine karşılık “Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı” ilkesinden hareket etmektedir. Kamu Tercihi teorisyenleri, hem bireylerin hem de devletin hak, yetki, güç ve sorumluluklarının mümkün olduğu kadar kesin çizgilerle belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve bu çerçevede Anayasal İktisat Kuramını geliştirmişlerdir. Anayasal İktisat ABD’de doğmuş, gelişmiş ve son 20-25 yıl içinde Amerika ve Avrupa’da önem kazanmış yeni bir iktisadi düşüncedir. Anayasal İktisat kuramı temelde Kamu Tercihi Kuramı ile aynı varsayımları kullanmakla birlikte, Kamu Tercihi Kuramı daha çok sorunların tespitini yapmaktadır. Anayasal İktisat ise, normatif ve pozitif öneriler getiren bir yaklaşım olmakla birlikte temelini Kamu Tercihi Kuramı oluşturmaktadır. Anayasal İktisat teorisinde devletin meşruiyeti konusu felsefi düzeyde incelenmekte, bu çerçevede devletin bireylerin can ve mal güvenliğini korumasına karşılık onun hak ve özgürlüklerine ne tür sınırlamalar getirebileceği ve bu sınırlamaların neler olması gerektiği konusu tartışılmaktadır (Kayabaşı, 2005:45)

Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Kuramının ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasının İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yaşanan gelişmelere bağlı olarak son 40-50 yıllık bir dönemi kapsadığı söylenebilir. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Kuramı’nın kurucusu olan 1986 Nobel Ekonomi ödülü sahibi Buchanan’ın açıklamasıyla, Kamu Tercihi, kelimenin kullanım anlamıyla bir metot, bir araçlar yığını, standart araçların standart yöntemlere göre belli bir şekilde uygulanması değildir. Kamu Tercihi siyasi bir perspektifi yansıtır. Bu perspektif içerisinde Kamu Tercihi Kuramı kolektif ya da piyasa dışı karar verme süreci alanında çalışmalar yapan bazı ekonomistlerin çeşitli araç ve metotları kullanarak geliştirdikleri ve yaygın bir uygulama alanına dönüştürdükleri bir alanı kapsamaktadır. Kamu Tercihi Kuramı, ne tür vergi kurumlarının ve vergi araçlarının ortaya çıkacağı konusunda öngörülerde bulunma düşüncesiyle, mevcut politik karar kurallarını doğrudan ilgi alanı içinde inceler. Kamu Tercihinden geliştirilmiş bir araştırma programı olarak Anayasal İktisat ise, alternatif politika kurallarının nasıl farklı vergi kuralları doğurabileceğini analiz etmek için, hem neoklasik iktisadın hem Kamu Tercihi Teorisinin verilerini kullanır.(Hepaksaz, 2007:90)

ANAYASAL İKTİSAT YAKLAŞIMININ FELSEFİ TEMELLERİ

Anayasal İktisadın felsefi temellerini toplumsal sözleşme kuramı meydana getirmektedir. Toplumsal sözleşme kuramı, toplumda yaşayan insanların, toplumsal kurallar, yaptırımlar ve toplumda yaşayanların sahip oldukları özgürlükler noktasında bir araya gelerek bir sözleşme yaptıkları varsayımına dayanır. Hak ve özgürlüklerin garanti alınması karşılığında özgürlüklerinden bir kısmından fedakârlık eden insanların, bu fedakârlığın karşısında ise herkesin itaat etme yükümlülüğü altına girdiği bir otoritenin varlığını kabul etmişlerdir.

Rousseau ve Toplum Sözleşmesi

Rousseau, sözleşme yöntemini, sivil toplumun ve hatta uygarlığın başlangıç aşaması olarak nitelendirmektedir. Rousseau'ya göre insanlar kendilerini korumak için güç birliği yapmalıdır. Karşıt çıkar olmazsa ortak çıkardan söz edilemeyeceğini belirten Rousseau, toplumsal yasaları toplumun tamamını temsil eden bir genel iradenin yapması gerektiği üzerinde durmaktadır.(Karabıçak, 2008:169)

J. J.Rousseau Sosyal Sözleşme adlı eserine “insanlar eşit doğar, ama her tarafta zincirlerle vurulmuş olarak yaşar, bu durum nasıl meşru olur, onu inceleyeceğim” diyerek başlamıştır. Sosyal sözleşme teorisinin ortaya çıkışını inceleyecek olursak: Doğal yaşama döneminde mülkiyet kavramının olmaması nedeniyle eşitsizliğin de olmadığını görmekteyiz. Ancak zaman içinde insan nüfusu arttıkça insan türünün önüne zorluklar çıkmaktadır. Ayrıca iklim şartları insanların zaman içinde yeni beceriler kazanmasını da sağlamıştır. İnsan yeni beceriler kazandıkça vahşi insanın zekâsında yeni ilişkiler kavramı doğmaya başlamıştır. Bu ilişkiler düşünme yeteneğini ortaya çıkartmıştır. Daha sonra ise zekâsı aydınlanan becerileri artan insan, kendine barınak yapmayı öğrenmiş ve ailelerin kurulması ile ailelerin birbirinden ayrılmasına neden olmuş ve daha sonraları çatışma ve mücadelelere neden olacak mülkiyeti doğuran ilk devrim dönemi ortaya çıkmıştır. (Göze, 1995:192-193)

İnsanlık tarihinde toprağın işlenmeye başlanması ve toprakta bulunan değerli madenlerden yararlanılmaya başlanması, toprağa sahiplik duygusunu önemli hale getirmiş ve böylelikle mülkiyet ve paylaşım sorunları baş göstermeye başlamıştır. Doğal durumda yaşayan insanlar arasında mevcut olmayan bu sorunların başlaması ile birlikte, hem insanları hem mülkiyeti koruyacak ve adaleti tesis edebilecek bir üstün otoriteye ve bu otoriteyi doğuran bir anlaşmaya ihtiyaç olmuştur. Bu sürecin sonunda, yeteneklerini doğru biçimde kullanan insanların sahip oldukları artarken, bunu kullanamayanlar

diğerlerinin topraklarında çalışan köleler haline gelmişlerdir. Yani başlangıçta, özgürlükleri güvence altına lama isteğiyle ortaya çıkan üstün otoriteye bağlanma durumu, aksine insanların en azından bir kısmını özgürlüklerinden uzaklaştırmaya yaramıştır.

Rousseau, bu doğrultuda, “Güçlerimizi birbirimize karşı kullanacağımız yerde, onları bizi yasalara göre yönetecek, topluluğun tüm üyelerini koruyacak, savunacak ve ortak düşmanı yok edecek üstün bir iktidar içinde toplayalım.” diyen insanların böylece, özgürlüklerini güvence altına aldıklarını sanarak köleliğe doğru koştuklarını söylemektedir. (Göze, 1995:192-193)Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinin hemen başında “İnsan özgür doğar ama her yerde zincire vurulur.” ifadesine yer verir. Rousseau’nun düşünceleri bir bütün olarak ele alındığında, bu “zincirlerin”, insanlığın gittikçe doğal yaşamdan uzaklaşması ve kendi elleriyle yarattığı nesne ve kuralların kölesi olma durumuna girmesinden kaynaklandığı anlaşılacaktır. Ona göre insanlar özgür ve eşit doğmuştur ancak çıkarları için özgürlüklerini bağlamayı kabul etmişlerdir demiştir. (Arnhart, 2007, 282)

Rousseau’ya göre, en güçlü, gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir. Güç hak yaratmaz ve insan ancak haklı güce boyun eğmelidir. Bu mantıksal ve doğal çıkarsamayı yaptıktan sonra, düşünür, ilk çıkış noktası olarak şu tümceyi kurar: “Madem hiç bir insanın, benzeri üstünde doğal bir yetkisi yoktur ve madem kaba güç bir hak yaratmaz, öyleyse insanlar arasında her çeşit haklı yetkenin temeli olarak kala kala yalnız sözleşmeler kalıyor”. Dolayısıyla insanlara düzenli ve âdil bir toplum hayatını gerçekleştirebilmeleri için bir tek çıkar yol kalmaktadır ve bu da toplum sözleşmesidir. Yazara göre bütün insanların oybirliği ile gerçekleştirilen tek sözleşme ‘toplum sözleşmesidir. Öyle ki, bu gerçekleştirildikten sonra artık kimselerin buna karşı koyma güç ve hakları olmayacaktır. “Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın hem de eskisi kadar özgür olsun”. İşte toplum sözleşmesinin çözümünü bulduğu ve sunduğu ana sorun budur. Bu sözleşmeyle toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştanbaşa topluma bağlar; bu aynı zamanda -herkes için geçerli olduğundan- hiç kimseye bağlanmamakla özdeştir. Kısaca, toplum sözleşmesiyle toplumun her ferdi, bütün varlığını genel istemin emrine verir ve her üye bütünün bölünmez bir parçası kabul edilir. (Gürbüz, 2003:36)

Elbette bu düşünce oldukça kolektivist bir bakış açısını yansıtır. Rousseau, muğlak ve herkesi kaplayan bir genel irade içinde bireysel iradeyi eritirken, bunun aslında insanın toplum içinde kaybolması ve

ancak bir başkasına bağlanmasından hareketle serbest kalacağını söylese de, bu durum bireysel tercih ve iradeyi de önemli ölçüde tanımlanamaz ve belirlenemez hale getirecek bir süreci başlatacaktır. Nitekim Rousseau'cu genel irade yaklaşımı, total düşüncelerinde yararlandığı önemli referans noktalarından birisini meydana getirmektedir.

Thomas Hobbes ve Toplum Sözleşmesi

Hobbes, mutlak iktidarın mutlak kuruculuğunu savunur. Hobbes için bireyin ve toplumun özü kavga, savaş, güvensizlik ve kaostur. O, insanın doğasında üç temel kavga nedeni keşfeder; “rekabet, güvensizlik ve şan-şeref tutkusu. Birincisi insanları kazanç için, ikincisi güvenlik için, üçüncüsü şöhret için mücadele etmeye iter”. İnsanların doğuştan eşitliği güvensizliğe, güvensizlik ise savaşa yol açar. Devletin olmadığı durumda herkesin herkese karşı daima savaş hali vardır. İnsanları bu durumdan kurtaran şey bir sözleşme ile doğal durumdaki tüm haklarını bir egemene devretmeleridir. “Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve, herkesin, bu kişi veya heyetin ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracığı şeylerin amili olmayı kabul etmesi, ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesine de onun muhakemesine tabi kılmasıdır.(Çetin, 2002:4)

Hobbes'un devleti doğuran sözleşmesi, “rasyonel bir panik” gibidir, ölüm korkusu herkeste aynı rasyonel davranışı uyandırır. İşte böyle bir durumda insanlar haklarını karşılıklı olarak bir üçüncü kişiye devrettikleri bir sözleşme yaparak, kendilerini ortak bir erkin boyunduruğu altına sokmaları gerektiğini kavrarlar. İnsan kalabalığının diğer bir deyişle toplumun, kendi arasında bir sözleşme yaptıktan sonra güç kullanma ve yargılama yetkisini bir kişide birleşmiş olan devlete, ya da ölümlü-tanrı olarak nitelendirilen “Leviathan”a vermesi söz konusudur. Ancak, bir sözleşme ile oluşan egemen, sözleşmeye taraf değildir. İnsanlar egemen lehine kendi haklarından feragat etmişlerdir. Bu feragat diğer yazarların belirttiği gibi karşılıklı bir sözleşme olmadığı için, egemen, topluma veya insanlara karşı yaptıklarından dolayı sorumlu değildir ve bir hesap vermez.(Aydınlı-Ayhan, 2004:76)

John Locke ve Toplum Sözleşmesi

Hobbes ve Rousseau'da ve başka bazı düşünürlerde olduğu gibi, Locke'da sivil toplumun kuruluşunu sözleşmeye bağlamaktadır. Ancak Locke'u Hobbes ve Rousseau'dan ayıran ve beklide Locke'u liberal düşüncenin en başta gelen düşünürlerinden yapan da “doğal durumu” ve sözleşme varsayımını siyaset felsefesinin temeline yerleştirmemiş olmasıdır.

Toplum sözleşmesi düşüncesinin Locke'çu biçimi ise, çoğu kez, Hobbes'un görüşüyle karşılık içinde sunulmaktadır. Buna göre devletin varlığı doğal hukukla sınırlanmış, bu sınırlar yurttaşların direnme hakkıyla da pekiştirilmiş olup devlet, sadece bireylerin mülkiyetlerini güvence altına alan bir işlevle birlikte "dış ilişkileri" yürütmekle yükümlü kılınmıştır. Hobbes ile Locke arasında, iyi bilinen ve (devletin olmadığı) doğa durumunda insan yaşamının betimlenmesine dair farklılıklar bir yana, aslında her ikisinde de devletin meşrûluk temeli, bireylerin "güvenlik ihtiyacı" olmaktadır. Bir diğer deyişle, modern devletin varlığının hukukî zemini, geçerliliğini birbirleriyle sürekli savaş halinde olan (Hobbes) veya savaşıma (huzuru ve güvenliği bozma) ihtimali besbelli olan (Locke) bireylerin güvenlik ihtiyacı olmaktadır. (Kayabaşı, 2004:54)

Toplum sözleşmesi düşüncesinin Hobbes'çu ve Locke'çu biçimlerinin devletlerarası ilişkileri de aynı ve hatta çok daha belirgin bir biçimde, hukukîliğin dışından gelerek düşündükleri görülmektedir. Hobbes'a göre devletlerarası ilişkiler "sona ermesi mümkün olmayan bir sürekli doğa durumu", yani bütün devletleri kendi hâkimiyetine sokabilecek denli güçlü ve diğer devletlerin rızasını alabilen bir "(uluslararası) Leviathan"ın kuruluşunun imkânsızlığı nedeniyle, bitmesi de mümkün olmayan bir sürekli savaş halidir. (Köker, 2005:56) Nasıl ki, bireyler, üstün otoriteye yani Leviathan'a itaat ederek düzenli ve güvenli yaşama geçtilerse, devletlerin de barış ortamına girebilmesi için onların üzerinde bir üst egemenliğin tesisini gerekli görmektedir. Ancak bu durum da, bireylerin genel irade içinde kendi iradelerini kaybettikleri gibi, bağımsız devletler de bu "bağımsızlıklarını" barış ve düzen uğruna kaybedeceklerdir. Belki de bu, tüm dünya devletlerini aynı çatı ve egemenlik altında birleştiren konfederal bir yapıya geçişi tasvir eden bir düşünceye işaret etmektedir.

Locke'a göre, doğa durumundan çıkış ve sözleşme yaklaşımının insanlar için "faydası", güvenliğin sağlanmasıdır. Çünkü güvenlik olmayınca, insanlar özgür olsalar da özgürlük pratikte bir anlam ifade etmeyecektir. Hobbes'a göre, doğa durumu "olumsuzdur" yani insan insan kurdudur bu nedenle sözleşme sonrası durum bir ilerlemeyi ifade eder. Ancak Locke'a göre, doğal yaşamda insanlar özgür ve eşittir. Mallarını istedikleri gibi kullanırlar ve iradelerine yine istedikleri gibi yön verirler. Doğa durumunun baştaki olumlu durumdan güvensiz ortama geçişiyle birlikte, eski "dingin" durum ortadan kaybolarak yerini güvenli ortama bırakır. İşte bu anada Locke, doğa durumu karşısında sözleşmeyle sağlanan güvenli ortamın tercih edilebileceğini söyler.

Doğal durumdan uygar topluma geçişin gerekçesini Locke şu şekilde ileri sürer: İnsanlar doğa durumunda özgür ve eşit olmakla birlikte, sahip olduğu bu hakların kullanılması güvenlikten uzaktır ve her zaman başkalarının saldırısına uğrayabilir. Çünkü hepsi onun kadar kral ve hepsi ona eşittir. Üstelik çoğunluk nesafet ve adaleti kesinlikle tutmayanlardadır. İşte bu nedenle, sahip olduğu şeyleri dilediği gibi kullanması oldukça belirsiz ve güvensizdir. Bu durum, insana özgür olmasına rağmen korkular ve sürekli tehlikelerle dolu doğa durumunu bırakmayı istetir. Bu nedenle, insanlar mülkiyetlerinin korunması amacıyla, devletlerde birleşmişler ve kendilerini yönetimlerin altına sokmuşlardır. İnsanlar, siyasal toplumu kurarken, ihtiyaç duydukları için bir sözleşme yaptılar. Bu sözleşme, devlete katılan veya onu meydana getiren kişiler arasında yapılırsa ya da yapılması gerekir. (Gülsoy, 2008:25) bu bağlamda, otoriteye itaat, güvenlik ve düzen sağlanması amacıyla devletin ortaya çıkışı aslında bir ihtiyaç kaynaklıdır. Başlı başına istenen bir durum olmaktan uzaktır.

Sözleşmeci Anayasacılık: Yapıcı ve Evrimci Rasyonalizm

Anayasal Politik İktisat, iyi bir toplum düzeni oluşturacak politik kural ve kurumların sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak belirlenmesini savunur. Aynı zamanda, Anayasal Politik İktisat, toplumun hukuki ve kuramsal yapısını şekillendirecek anayasaları vatandaşların bilinçli gayretleri ile ideal şeklini alacağını kabul eder. Bu düşünce literatürde “Sözleşmeci Anayasacılık” (Contractarian Constitutionalism) olarak adlandırılır. Bu yönüyle Sözleşmeci Anayasacılık veya Sözleşmeli Anayasal İktisat aynı zamanda “Yapıcı Rasyonalizm” (Constructive Rationalism) ilkesine dayanır. Bu ilkenin karşıt görüşü ise, sosyal düzeni belirleyen kural ve kurumların zamanla kendiliğinden, yani spontan olarak oluştuğunu iddia eden “Evrimci Rasyonalizm” (Evolutionary Rationalism) dir. Spontan düzenler tarihi evrim süreci içerisinde kendiliğinden oluşmuş, soyut ve belli amaçlara yönelik olmayan kural ve kurumlardır. Fizyokratların “Doğal Düzen”i ve Adam Smith’in “Görünmez El”i spontan sosyal düzene örnek olarak verilebilir. (Kayabaşı, 2004:54)

Freiburg Okulu mensuplarına göre ekonomik düzen tümüyle kendiliğinden oluşmaz; düzenin mutlaka kural ve kurumlara dayalı olması gerekir. Freiburg Okulu, ekonomik düzenin temel ilke, kural ve kurumlarının bizzat insanlar tarafından oluşturulabileceğini kabul eder. Bu açıdan Freiburg Okulu, Fizyokratların Doğal Düzen teorisini reddeder. Freiburg Okulu, anti-rasyonalizm ya da evrimci rasyonalizm düşüncesi yerine yapıcı ya da kurucu Rasyonalizm düşüncesini savunur.(Aktan, 2009:3)

Buchanan kurucu rasyonalizmi savunan ve metodolojisini bunun üzerine kurmuş bir politik iktisatçısıdır. Kurucu rasyonalizm geleneği Platon ile başlayıp Descartes, Hegel ve Comte yoluyla günümüze kadar gelmiştir. Hobbes ve J.J Rousseau da bu geleneğin içerisinde yer almıştır. Böylece, düşünce tarihinde, rasyonel bireyin aklı üzerine kurulmuş, insan aklını mükemmel bir düzen kurabilecek bir araç olarak kabul eden son derece güçlü ve etkili bir hareket ortaya çıkmıştır . Buchanan'ın metodolojisinde bireyin, birey rasyonelliğinin ve tercihlerinin yeri önemlidir. Sosyal sözleşmeyi ön plana çıkartan kurucu rasyonalistlerin de izlerini takip eden Buchanan bu geleneğin içerisinde yer almıştır. Buchanan'a göre sosyal düzeni belirleyen kurum ve kurallar birey tercihleri doğrultusunda olabilir. Bu açıdan Buchanan, evrimci rasyonalizme ve birçok ortak noktaları olmasına rağmen Hayek'e eleştiriler getirmiştir.(Odabaş, 2001)

Sonuç olarak anayasal iktisadın temellerinin sözleşmeci anayasacılığa dayandığını söyleyebiliriz. Sözleşmeci anayasacılık; toplumda meydana gelen anayasaların bireylerin bilinçli gayretleriyle ortaya çıktığı anlamına gelmekte ve bu yönüyle “constructive” bir içeriğe sahiptir. Anayasalar, sahip oldukları anlayış veya düşünce doğrultusunda toplumu değiştirme ve etkileme işlevine sahip araçlardır. Bu nedenle, sözleşmeci anayasacılıkta anayasaların oluşmasında birey tercihleri ön plandadır. Sözleşmeci anayasacılığın dayandığı temel yapıcı rasyonalizmdir. Yapıcı rasyonalizm, toplumdaki düzenin kendiliğinden oluşmadığını savunur. Bu düzen, bizzat bireyler tarafından oluşturulmaktadır.

John Rawls ve Adalet Kuramı

Rawls; Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant'tan ödünç aldığı toplum sözleşmesi fikri ile işe başlar. Ancak onun ilk durum diye adlandırdığı şey, geleneksel toplum sözleşmesinden çok daha genel ve soyut bir fikirdir. (Arnhart, 2004:400) Önce ilk durumun tasvirini gözden geçirmekte yarar vardır. Rawls insanları “bilmezlik perdesi” (veil of ignorance) dediği şeyin arkasına yerleştirmektedir. Bu içinde bireylerin istekleri, çıkarları, becerileri, yetenekleri vd. hakkındaki temel bilgilerinden yoksun oldukları farazi bir durumdur. Bireyler ayrıca gerçek toplumlarda çatışmalar yaratan şeyler hakkında bilgi sahibi değildirler. Böylece, onların beyaz mı siyah mı, Katolik mi Protestan mı olduklarına ilişkin bilgiye de yer olmayacaktır, çünkü toplumdaki –söz gelişi- belirli ayrımcılık modellerini bilmemektedirler. Bununla beraber, ilk durumdaki bireyler ekonomi ve psikoloji hakkında temel bir bilgiye ve “adalet duygusuna” sahip olacaklardır. Rawls'ın anlayışında, “insanları anlaşmazlığa iten ve onların önyargıları tarafından yönetilmelerine imkân veren arazi durumların bilgisi devre

dışı bırakılmalıdır. Rawls'cu insanlar kendi çıkarını düşünen kişiler olmakla beraber, onların bencil olmadıklarını da kaydetmek gerekir. (Barry, 2003:177)

Bilinmezlik perdesi bireyin adaletin ilkelerini belirlerken, toplumda nasıl bir konumu olduğunu bilmemesi demektir. Yani birey kendi istekleri, çıkarları, becerileri, sınıfsal konumu, cinsiyeti, etnik aidiyeti gibi özelliklerinden soyutlanmaktadır ki belirleyeceği ilkeler kişinin kendi durumundan etkilenmesin. İlk durumdaki bireyler toplumda var olan ekonomik ve sosyal ayrımların ve eşitsizliklerin bilgisine sahiptirler fakat kendilerinin hangi gruba dahil olduklarını bilmezler. Böylece birey kendisinin örneğin zengin ya da yoksul, kadın ya da erkek olarak toplumda yer alacağını bilmeden kendisine sunulan seçenekte en dezavantajlı sonucu seçecektir. Bu koşullarda Rawls rasyonel bir bireyin şu iki adalet ilkesini seçeceğini iddia eder: (Kartal, 2006:482)

i. Herkes başkalarının sahip olduğu en geniş özgürlükler ile bağdaşabilen ve herkes için geçerli olan, benzer nitelikte ve en geniş temel özgürlükleri elde etmede eşit hakka sahiptir.

ii. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler şu iki koşula göre düzenlenmelidir: (a) Tasarruflarda da adaleti sağlamak koşuluyla (adil tasarruf ilkesi) en az avantajlı durumda olana en büyük fayda sağlanmalıdır ve (b) Adil bir fırsat eşitliğinin sağlanması şartıyla herkes makam, mevki ve iş sahibi olabilmelidir. (Aktan, 2002:10)

Hayek ve Avusturya Ekolü

Günümüze kadar varlığını devam ettiren okulun kurucusu Carl Menger'dir. Bu okulun ilk kuşağı Carl Menger, Friedrich Von Weiser ve Eugene Von Böhm-Bawerk'dir. İkinci kuşağı ise Ludwig Von Mises ve Joseph Schumpeter'dir. Üçüncü kuşakta ise Friedrich August Von Hayek, Gottfried Haberler, Fritz Machlup, Oskar Morgenstein ve Paul Rosentein-Rodan'dır.

Avusturya İktisat Okulu'nun doğuşuna kaynaklık eden bu dönemde Avusturya'daki hakim felsefi yaklaşım, gerçek dünyanın dışsal nesnelereyle ilişkilerinde bireylerin subjektif ilgileri aracılığıyla pozisyon aldıklarını varsaymaktaydı. Buna göre bireyler her türlü değeri zihni kurgularının bir fonksiyonu olarak oluşturmaktadır. Bu yüzden Avusturyalılar insani fenomeni bireylerin eylemlerinden kaynaklanan bir şey olarak yorumlamaktadırlar. Bu onların metodolojik bireyciliklerinin de temelini oluşturan ontolojik bireyciliklerini göstermektedir. (Yılmaz, 2002:138)

Neo-Avusturya Okulu'nun Metodolojisi *sübjektivizm* biçiminde adlandırılır. Avusturya Okulu'nun kurucularından V.Mises'e göre "insan faaliyetinin nihai amacı daima ihtiyaçların tatminidir." Mises'e göre insan faaliyeti "amaçlı" olduğundan insanların fiil ve hareketleri "irrasyonel" olamaz. Bu bağlamda metodolojik açıdan insan eylemlerini incelenmek isteniyorsa, bireylerin "rasyonel" varlıklar olduğunu kabul etmek gerekir. Neo-Avusturya Okulu'na göre insani gelişmeler, akılcı bir plana göre, olayların bilinçli yönlendirilmesiyle değil, kendiliğinden yani "*spontane*" oluşur. Hayek'e göre bir kendiliğinden doğan düzen ile buyruklara dayanan bir örgütlenme veya düzenleme arasındaki fark özgür bir toplumun ilkelerinin anlaşılması açısından merkezi öneme sahiptir. Bir kendiliğinden düzen; "Onun düzenleyici güçlerini (üyelerin davranışlarının düzenliliği) kullanarak, tasarlanmış bir düzenleme ile elde edilebilir. (Çelik-Uluç, 2006:134)

Kendiliğinden düzen kavramının kökleri İskoç Aydınlanması, Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson'a kadar geri gitmektedir. Carl Merger'de de kavramın izleri vardır. Kendiliğinden düzen yalnızca piyasayı değil, dili, moral sistemleri ve hukuk sistemleri de dahil olmak üzere, bireylerin etkileşimlerinin niyetlenilmemiş sonuçlarından doğan bütün düzenleri kapsamaktadır. Fakat kendiliğinden düzenin anlaşılması temeldeki birey kavramına bağlıdır. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin bilgileri sınırlı ve parçalı olduğundan, bu bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları düzen onların iradelerinden bağımsız kendiliğinden oluşan bir düzendir. Bilginin parçalılığı iradi bir tasarımı imkânsız kılmaktadır. Bu yüzden Hayek'in kendiliğinden düzen kavramı bütüncü bir kavram değildir, çünkü bireylerin etkileşimlerinin niyetlenilmemiş sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. (Yılmaz, 2002:145)

Hayek aşırı devlet müdahalesini şiddetle eleştirmesine karşın onu bir "*laissez-faire liberali*" olarak tanımlamak yanlış olur. Hayek'e göre öyle alanlar vardır ki, buralarda devletin faaliyette bulunması arzu edilir. Çünkü bunları, ondan faydalanan "*birey*"e bir ücret ödetilemeyeceği için rekabetçi teşebbüs tarafından üretilemeyecek hizmetlerdir. Çoğu sağlık hizmetleri, çok defa yolların yapımı ve muhafazası, kent sakinlerine belediyeler tarafından sağlanan çeşitli hizmetler gibi. Hayek bunların dışında "*birey*"lerin üstlenemeyeceği iç ve dış güvenlik, adalet gibi hizmetleri de devletin üstlenmesi gerektiğini söyler.(Çelik-Uluç, 2006:137-138)

Sonuçta denilebilir ki Hayek'in liberalizmi bir anlamda kendiliğinden düzen geleneğidir. Horwitz'in belirttiği gibi "bu tema her biri son üç yüzyılın birine ait olan üç teorisyenin çalışmasında en nüfuz

edici ve iyi bir şekilde geliştirilmiştir. On sekizinci yüzyılda Adam Smith, on dokuzuncu yüzyılda Carl Merger ve yirminci yüzyılda F.A. Hayek. Bu üç teorisyen, sosyal bir analize ve en çok arzulanan siyasi düzenin keşfine yönelik özgün yaklaşımı olan sürekli bir entelektüel araştırma çizgisine mensupturlar. (Yılmaz, 2002:148)

ANAYASAL İKTİSAT YAKLAŞIMININ VARSAYIMLARI

Anayasal iktisat yaklaşımının, özellikle liberal tezlerden yol çıkılarak ortaya konulan bir yaklaşım olduğu ortadadır. Bu nedenle liberal iktisat ve siyasal kuramın temel varsayımlarıyla da örtüşmektedir. Bu varsayımların başında, liberal teorinin en temel unsuru olan bireycilik gelmektedir. Diğer varsayımlar ise, bireyin sürekli kendi çıkarlarını önde tutan davranışlarına işaret eden rasyonalite varsayımı ve siyasal mübadele varsayımdır.

Bireycilik

Toplumsal bir davranış, herhangi özel bir davranış gibi, tamamen ferdi tercihlere ve ferdi amaçlara dayanır ve toplumsal davranışın ortaya çıkışı, ancak ferdin veya fertlerin kendi zihinlerinde yapacakları bir değerlendirmeden sonra olur. Bir karar veren veya seçim yapan varlıklar olarak; özel veya toplumsal bütün davranışların gerisinde fertler vardır. Ferdin seçimini, içinde bulunulan kurumsal yapıyı etkiler. (Sakal, 7). Buna göre pazar yerinde, belli bir günde şu kadar elma, bu kadar portakal satılması ile bir seçim sandığından A partisine bu kadar B partisine şu kadar oy çıkması, fertlerin birbirlerinden bağımsız kendi başlarına ve kendi özel hesaplarına göre yaptığı tercihinin ve verdiği kararın sonucunu yansıtır. (Savaş, 2007:33)

Bentham, “toplumun tek tek kişilerden oluşan hayali bir kütle olduğunu, bu kişilerin onun üyeleri olduğu kadar kurucu unsurları da olduklarını “ ileri sürmüş ve şu soruyu sormuştu: “o zaman toplumun çıkarı nedir? Onu oluşturan çeşitli üyelerin çıkarlarının toplamıdır”. Bu bireyci yaklaşıma karşın Bentham ve faydacılar oldukça güçlü bir kamu yararı anlayışına sahip olmuşlar ve kamusal kaynakların bazılarının çıkarları için kullanılmasını eleştirmişlerdir. Örneğin, Bentham, “başkalarının mutlu olmadığı bir toplumda insanın sürekli bir biçimde mutlu olamayacağını ileri sürmüştür. Bentham, insanın en çok kendi mutluluğunu istediğini bunun aksini düşünmenin de mümkün olamayacağını belirterek, hedonist bir ahlak anlayışının savunusunu yapmıştır. Yasa koyucular ve devletin de bu süreçteki görevi, mümkün olduğunca çok sayıda insanın çıkarlarına ve dolayısı ile mutluluğuna hizmet edecek bir işlevi yerine getirmesidir. Bentham’ı izleyen bireyci liberal teorisyenler onun oluşturduğu düşüncelerden yararlanarak liberal

iktisadi teoriyi geliştirmişlerdir. Liberal iktisadi anlayış siyasal ve toplumsal yapı ile de yakın ilişki içerisinde yapılanmalıdır. İktisadi özgürlükler ancak siyasal özgürlüğün olduğu bir ortamda anlam taşıyacaktır. Sonuç olarak, Bentham, bireyin çıkarlarının toplumun çıkarlarıyla örtüşüğünü ve tek tek bireysel çıkar ve yararın sağlanmasının kamusal faydayı da artıracığını savunmuştur.(Uzun, 2008:10)

Bu bağlamda bireyci liberal teorisyenler ortak yarar ve bireylerin hepsinin toplamından oluşan bir genel irade kavramına karşı çıkmış böyle bir varsayımın bireyin özgürlüğünü ortadan kaldıracığını ve devletinde otoriterleşmesi yolunu açacağını ileri sürmüşlerdir. Kamu yararı ve ortak çıkar kavramı gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayaldir. Asıl olan bireyin çıkarıdır çünkü birey ancak kendisi için en iyi olanı yine kendisi belirleme yeteneğine sahiptir. Ortak çıkar ise, bireylerin farklı ve zaman zaman da çatışan çıkarlara sahip olmasından dolayı gerçekleşmesi mümkün değildir. Siyasal sistemin, halkın tümüne yarar sağlayan bir kararı oluşturması söz konusu olamaz. Çünkü toplum, birbirinden farklı çıkarlar sahip bireylerden oluşmuştur. Bentham gibi faydacı düşünürler, bireysel çıkarların maksimize edilmesinin dolaylı olarak kamu yararı düşüncesine hizmet edeceğini söylemişlerdir.(Uzun, 2008:9) Kısacası piyasada da politikada da, ortaya çıkan sonuçları yaratan tek olgu bireydir. Bunun dışında herhangi bir organik bir varlık söz konusu değildir Bireycilik, kamusal tercihlerde ana unsurdur ve eğer toplumun her bireyi için fayda sıfır ise, toplum için söz konusu olan fayda da sıfırdan başka bir şey değildir.

Rasyonalite

Kamu Tercihi teorisine göre bireyler, rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Bireyler, kolektif karar alma sürecinde, piyasa ekonomisinde olduğu gibi rasyonel seçimler yaparak, faydalarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar. Kısacası, özel ekonomide olduğu gibi kamu ekonomisinde de “homo economicus” yani “özel çıkar maksimizasyonu” ilkesi geçerlidir. Bu açıdan, kamu tercihi Kuramı, kamu ekonomisinde temel amacın “kamu çıkarı” veya “toplumsal çıkarı” maksimize etmek olduğu düşüncesini reddeder. (Aktan-Dileyici, 2007:18)

Politikanın içinde bulunduğu rekabet ortamı, politikacıyı devamlı olarak davranışlarını, oy kaybı ve kazancı yönünden değerlendirmeye sürükler. Eğer bir politikacı, oy kazandırıcı politikaları; ahlaki olmadıkları veya üretken olmadıkları gibi gerekçelerle desteklemekten kaçınırsa, bir başka politikacının bunları destekleyeceğini ve getireceği oyları elde edeceğini ve dolayısıyla

kendisi yerine seçimi kazanacağını bilir. Bunun içindir ki politik rekabet, toplumsal değerlendirmelere yatkın bir politikacıyı dahi, karar alırken oy hesabı yapmaya zorlar. Kâr motifinin terkedilmesi bir firmayı piyasanın dışına atarsa, oy hesabının ihmali de bir politikacıyı politikanın dışına iter. Kârı da, oyu da kazanmanın en kolay yolu vatandaşlar ne istiyorsa onu vermek-veya veriyor görünmektir.(Sakal, 2009.7)

Politikacıların aldıkları kararların sosyal refahı artırmaya ilişkin olduğunu savunanlar, bu iddialarını güven duygusu çerçevesinde ortaya koymuşlardır. Nitekim 1970’li yıllara kadar, makroekonomik dalgalanmalara iyi niyetli politikacıların kasıtsız olarak almış oldukları kararların yol açtığı düşünülmüştür. 1970’lerden sonra yapılan çalışmalarda ise, kısa dönemde politik üstünlük sağlamak amacı ile hükümetler tarafından ekonominin başarıyla ve kasıtlı olarak kullanıldığı ortaya konulmuştur. Politik ekonomik dalgalanmalara ilişkin çalışmalar da bu dönemde önem kazanmaya başlamıştır (Morgan-Shackleton, 1990: 105)

Siyasal Mübadele

Kamu tercihi kuramcıları, iktisadın temel unsuru olan mübadele kavramı üzerinde durmuş ve bu olgunun siyasal alana da yaygınlaştırılmasını gerektiğini söylemişlerdir. İktisat malların ve hizmetlerin değiş tokuşunu inceler/incelemedir. Burada esas olan kişisel çikardır. İnsanların iktisadi ve siyasal tercihlerini belirleyen temel güdü kişisel çikardan başka bir şey değildir. Nasıl ki, ihtiyacımız olan bir malı almak için daha az ihtiyacımız olan başka bir maldan vazgeçmeyi kabul ediyorsak, devletten aldığımız hizmetlerden ihtiyacımız olanları alabilmek için, hizmetlere yaptığımız katkı arasında bir mübadelede bulunuruz. Bu yaklaşım, hükümetlerin, iktisadi kararlar alırken yüksek düzeyde politik beklentilerin işe karıştırılmasına da engel olacağı düşünülmektedir. Bireyler, politik “piyasada” tercihlerini yaparken d, rasyonel beklentilerden hareket edecekler ve kendileri için en iyi olduğunu düşündükleri politik tercih üzerinde karar vereceklerdir.

EKONOMİK ANAYASA YAKLAŞIMLARI

Ekonomik anayasa, başta devletin zor kullanma gücünü en belirgin şekilde kullandığı “vergileme” ve “para basma” konuları olmak üzere, ekonomik yaşamın çeşitli alanlarına yaptığı müdahalelerin ve bu yolla insan davranışlarına getirdiği sınırlamaların nelere olması gerektiğini belirler. Anayasal İktisat’ın pozitif ve normatif yönden değerlendirdiği çeşitli anayasal sınırlamalar yardımı ile de belli bir toplumun belli bir dönemdeki ekonomik durumunu dikkate alınarak yapılacak sınırlama tercihleri ile, o toplumun ekonomik anayasası oluşturulur. Ekonomik Anayasa’nın ne olduğunu açıklamak için, her şeyden önce anayasadan ne anlaşılması gerektiğini belirlemek gerekir. “Anayasa siyasi iktidarın; parlamento, hükümet ve bürokrasi; fertleri hangi kurallara göre ve hangi kurumlar eliyle yöneteceğini belirleyen toplumsal uzlaşma metni” diye tanımlanabilir. (Savaş, 2007, 42-43)

Önemle belirtmek gerekir ki geleneksel olarak anayasalar, esasen bir “Politik Anayasa” hüviyetine sahip olmuşlardır. Anayasa denildiğinde genel olarak, devletin temel siyasi yapısını, idari seklini, devleti oluşturan organların kuruluş ve işleyişlerini, kişilerin temel siyasi hak ve özgürlüklerini içeren hukuk kuralları anlaşılmalıdır. Gerçekten de pek çok ülke anayasasında devlet açısından da “politik hak ve özgürlükler” ele alınmıştır. Devletin “ekonomik” yetki ve sorumlulukları ile bireyin “ekonomik” hak ve özgürlükleri bazen üstü kapalı ve bazen politik anayasa içerisinde kısaca ele alınmıştır. “Çağdaş Batılı anayasaların pek çoğunda ekonomik yaşamla ilgili anayasal kurallar ya hiç yoktur veya değişik şekillerde yorumlamaya müsait “genel ilkeler” halindedir. Bunun ana nedeni, çağdaş demokrasilerin hemen hepsinin totaliter rejimlere karşı yürütülen bir mücadele sonucunda doğmuş olması ve bu nedenle de ağırlığı kişinin siyasi hak ve özgürlüklerine vermiş olmalarıdır.” Anayasal iktisat, temel olarak anayasaların “Politik Anayasa” hüviyetinin dışında “Ekonomik Anayasa” hüviyetine de sahip olması gerektiğini savunmaktadır.(Ekşi, 2006:113)

Anayasal iktisatçılara göre, bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunabilmesi için, "siyasi iktidarın ekonomik konularda düzenleme yetkisinin sınırlandırılması" gerekmektedir. Anayasal iktisatçılar devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde ve sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini öne sürmektedirler. Anayasal iktisatçılara göre anayasal ekonomi ile siyasi iktidarların; para arzı, faiz oranı, döviz kuru, asgari ücret, vergileme, harcama, transfer ödemeleri, yatırımlar, gelir dağılımı ve benzeri ekonomik konularda, istedikleri gibi davranamayacakları

şekilde oyunun kurallarını yeniden belirlemek gerekir.(Gökbunar, 1997:4)

Ekonomik Anayasa oluşturulmasının amacı, devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumluluklarının anayasal düzeyde açık ve net bir şekilde belirlenmesidir. Başka bir deyişle, Ekonomik Anayasa ile devletin ekonomik güç ve yetkilerinin anayasal normlar ile sınırlandırılması söz konusudur. Anayasal İktisatçılar, devletin yetkilerinin anayasal düzeyde sınırlanmaması halinde Anayasa sonrası (post-constitutional) bir ortamda devletin giderek büyüyeceğini ve bunun sonucunda ekonomik ve politik yapının giderek yozlaşacağını ve demokrasinin tahribe uğrayacağını savunmaktadırlar.(Aktan, 1994:46)

Anayasal İktisatçılara göre Ekonomik Anayasa içerisinde başlıca şu norm, kural ve kurumlar bulunmalıdır. (Bkz. Tablo: 1) :

Mali Anayasa	Kamusal mallar anayasası Kamusal harcamalar anayasası Kamusal gelirler anayasası - Vergi anayasası - Borçlanma anayasası Denk bütçe anayasası Mali federalizm anayasası
Parasal Anayasa	Para sistemine ilişkin anayasal normlar Para arzının ne şekilde artırılacağına ilişkin anayasal normlar
Dış Ticaret Anayasası	Uluslararası ekonomik ilişkiler ilişkin anayasa normları Koruyucu ve serbest dış ticaret politikalarına ilişkin anayasal normlar Döviz kuru sistemlerinin (serbest ve sabit döviz kuru rejimlerinin) belirlenmesi
Yasal-Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası	Devletin ekonomiye direkt kontrol ve müdahalelerinin kaldırılması (yasal-kurumsal serbestleşmeye ilişkin anayasal normlar Ekonomide rekabeti teşvik edici kural ve kurumların oluşturulması Yıkıcı ve haksız rekabeti yasaklayacak ve cezalandıracak

	normların belirlenmesi
Gelir Dağılım Anayasası	Gelir ve servet dağılımının iyileştirilmesine ilişkin anayasal normlar
Sosyal Güvenlik Anayasası	Sosyal güvenlik sistemine ilişkin anayasal normlar

Kaynak: (Aktan, 1994, :151.)

Mali Anayasa Yaklaşımı

Mali anayasa (fiscal constitution) anayasal iktisat literatüründe devletin harcama, vergileme ve borçlanma konusundaki yetkilerini ve bu yetkilerin anayasal sınırlarını ifade eden bir kavramdır. Mali anayasada yapılmak istenen, siyasi iktidarın vergileme gücünü nasıl kullanacağını tahmine çalışmaktır. Daha sonra da tahmin edilen bu kullanma biçimine göre, ferdi devlete karşı korumak amacıyla, vergileme gücünün ne gibi anayasal sınırlarla sınırlanması gerektiği araştırılır.(Savaş, 2007:59) Mali anayasa, devletin harcama ve vergilemeden kaynaklanan yetkileriyle ilgili anayasal kriterleri oluşturmaktadır. Devletin, ülke dışı veya içinden gerçekleştirdiği borçlanmalar da bir kaynak kalemini meydana getirdiğinden dolayı, anayasal mali normlar içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Keynezyen iktisadi anlayış ile birlikte, mali istikrarın yerini ekonomik istikrarın almasıyla devlet, ekonomik istikrarı sağlamak için vergilemeyi, borçlanmayı ve bütçeyi önemli bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu durum beraberinde aşırı vergilendirmeyi, ağır borç yükünü ve açık bütçeleri getirmiştir. Anayasal İktisatçılar bu devlet modelini “Leviathan Devlet” olarak tanımlamakta ve sorunun çözümü içinde bir mali anayasa önerisinde bulunmaktadır.(Kayabaşı, 2005:96)

Mali anayasayla birlikte vergilendirme yetkisinin aşırı kullanılması önlenmiş olacak, kamu kesimi hizmetleri de azaltıldığından kamu harcamaları da buna bağlı olarak azalacaktır. Benzer hükümler borçlanma, bütçe açıklarının sınırı gibi hükümlere de yer vererek bu konuda yürütme organının keyfi davranmasının önüne geçilebilecektir. Denk bütçe yasası, bununla birlikte, olağan oyunların olağan kurallarından farklıdır. Denk bütçe yasası uygulamadaki mevcut yasalar ve alternatifleri arasında farklılık gösterir. Süregelen bütçe açıklarına izin veren yasal düzenleme altında, vatandaşlar ve onların seçtiği vekiller, maliyetlere katılmaksızın yapılan harcamaların faydalarından hoşlanırlar. Ancak bu maliyetler gelecek dönemlerdeki vergi mükelleflerinin üzerinde kalacaktır. Bütçe açığına izin veren yasal düzenleme gelecek dönemdeki oyuncuların harcamalarında farklı

kazançları sağlamlaştırmak için mali oyun içerisinde mevcut oyunculara izin verir. Mali kurallar içerisindeki değişiklik, mevcut zaman dilimindeki vatandaşlar için farklı kazançları ortadan kaldıran bir denk bütçeyi gerekli kılacaktır. Bu değişiklikten ilk faydalananlar gelecek dönem politik ortam içerisinde bulunan bireylerin hepsidir.(Odabaş-Güngör, 10)

Parasal Anayasa Yaklaşımı

Parasal anayasa geniş anlamda para sistemine ilişkin kural ve kurumları ifade etmektedir. Dar anlamda ise parasal anayasa, para sistemine ilişkin anayasada yer alan kuralları ifade etmektedir. Bir başka deyişle parasal anayasa devletin para basma yetkisini kullanırken uyması gereken kuralları ifade eder. Dar anlamda parasal anayasa ise, devletin para basma hakkı ve yetkisini anayasada düzenleyen ve hangi kurallar içerisinde para arzını arttırabileceğini belirleyen kuralları ifade etmektedir.(Aktan-Dileyici, 2001:75)

Parasal anayasa, siyasal iktidarların para üzerindeki güç ve yetkilerini suiistimal ve istismar etmemeleri için para sistemine ve parasal büyümenin ne şekilde olacağına ilişkin bazı genel kuralların anayasa içerisinde güvence altına alınmasını önermektedir. Anayasal iktisatçılar, tarih boyunca siyasal iktidarı temsil eden yöneticilerin halktan aldıkları ve halk adına kullandıkları yetkilerini daima istismar ve suiistimal ettiklerini savunmaktadır. Paranın henüz mübadelelerde yaygın olarak kullanılmadığı devirlerde yöneticiler sahip oldukları vergileme yetkisini kötüye kullanma eğiliminde olmuşlar, halkı ağır vergi yükü altında tutmuşlardır. Ekonominin parasallaşması, bir başka ifadeyle parasal ekonomiye geçişle birlikte siyasal iktidarlar paranın yönetimi üzerinde söz sahibi olmuşlar ve para arzını düzenleyerek ve modern para politikası araçlarını kullanarak ekonomiye müdahalelerde bulunmaya başlamışlardır. Siyasal iktidarların para üzerindeki yetki ve müdahalelerini arttırmaları ile parasal disiplin giderek bozulmaya başlamış, bunun sonucunda da başta fiyat istikrarsızlığı olmak üzere ekonomideki istikrarsızlıklar artmıştır. İşte anayasal iktisatçılar devlet anayasasının bir bölümünü oluşturacak olan parasal anayasa içerisinde para ile ilgili kuralların belirlenmesini ve siyasal iktidarların bu kurallar çerçevesinde yetkilerini kullanmalarını önermektedirler (Atılgan, 2001:48-49). Monetarist iktisatçılara göre, hükümetlerin para arzını belirli bir düzeyde tutmalarını sağlayacak anayasal bir mekanizma bulunmalıdır. Böylelikle, siyasal otorite, piyasadaki para arzı noktasında sınırlı bir tasarrufa sahip olacak, enflasyonun engellenmesi ve fiyat istikrarının sağlanması mümkün olabilecektir. Monetarist iktisatçıların ekonomik sorunların temelinde para arzı artışlarını

görmeleri, bu iktisatçıların çözüm olarak bir parasal kural geliştirmelerine neden olmuştur.

EKONOMİK ANAYASA ÖNERİLERİ

Anayasal iktisatçılar, bireylerin iktisadi haklarının ve özgürlüklerinin korunması noktasında, siyasal iradenin sahip olduğu iktisadi yetkilerin bir üst hukuk normu ile sınırlandırılması gerektiğini düşünmektedirler. Bu doğrultuda anayasal devletin görevleri ve yurttaşlara ilişkin yükümlülüklerinin anayasalarda açık ve herhangi bir tereddüde yer bırakmayacak biçimde yer almasını ve hükümetlerin iktisadi kararlar alırken de bu ilkelerin dışına çıkmasının önlenmesi gerektiğini söylemektedirler. İşte bu doğrultuda, sayılan amaçları gerçekleştirmeye yarayacak ekonomik anayasa alternatifleri ortaya çıkmaktadır.

Hayek'in Ekonomik Anayasa Önerisi

F. A. Hayek'de devletin para basma tekelinin anayasa tarafından ortadan kaldırılmasını istemiş ve hükümetin bu tip bir anayasal yetkiye sahip olmasını uygun bulmamıştır. Diğer yandan, özel banka ve firmalara da kendi paralarını çıkarma yetkisinin verilmesini önermiştir. Hayek'e göre, ülkedeki fiyat artışlarının temel nedeni hükümetlerin para basma yetkisine sahip olmasıdır. Bu nedenle yapılması gereken, devletin elinden para basma yetkisini alarak bu yetkiyi "serbest bankalara" dağıtmaktır. Hayek, bu önerisinde parayı, piyasada ki diğer alınıp satılan mallardan farklı görmeyerek, paranın da diğer mallar gibi piyasada serbestçe alınıp satılmasını savunmuştur. Para arzı üzerindeki devlet tekelinin kaldırılmasıyla, merkez bankaların ada gerek kalmayacak ve para özel bankalar tarafından piyasaya sunulacaktır. Bu bağlamda, bankalar da parayı aşırı biçimde arz ettiklerinde, piyasada paranın değeri düşecek bu da bankaların zararına olacaktır.

Buchanan ve Brennan'ın Önerisi

Anayasal İktisat teorisinin kurucusu James M. Buchanan, anayasal para rejimini savunarak şu önerilerde bulunmuştur. Hükümet para basma yetkisine ve monopolüne sahip olabilir. Fakat anayasa, para otoritesinin gücünü sınırlayan belirli kuralları hüküm altına alabilir. Buchanan ve Brennan, Hayek'in "paranın özelleştirilmesi" önerisini diğer parasal anayasa önerileri ile birlikte ele alıp değişik alternatifler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu öneriler şunlardır: (Kayabaşı, 2005:95)

- İlk önerdikleri parasal rejimde, devletin hiçbir parasal görevi ve yetkisi yoktur. Devlet, mübadele aracını tanımlamayacak, para

basılmayacak, özel para veya banknot basımına müdahale etmeyecek, banka ve kredi işlemlerine de karışmayacaktır. Bu şartlar altında ortaya sadece özel paralar çıkacak ve bunların ne değeri ve ne de geri alınması hakkında herhangi bir devlet garantisi olmayacaktır. Devlet, vergi toplarken ödemenin seçeceği para veya paralarla yapılmasını isteyebilecektir.

- İkinci parasal rejim önerilerinde; devletin para basma yetkisi olmakla birlikte bireylere de para piyasasına girme hakkı tanınmaktadır. Bireylere anayasal bir hak olarak istedikleri parayı kullanma ticari faaliyette bulunabilme vb. imkânlar verilecektir. Piyasadaki rekabet ortamı devleti kendi parasının değerini korumaya teşvik edecektir.

- Üçüncü önerilerine göre, altın para standardına geçilecek ve paranın değeri altın cinsinden belirlenecektir. Bu sistemde; para birimi altın olarak tanımlanacak, altın alım- satımı, ihracat ve ithalatı serbest olacaktır.

- Dördüncü olarak önerdikleri parasal rejime göre, para basmaya tek yetkili devlet olacak fakat, devletin bu yetkisi anayasal sınırlara göre belirlenecek. Brennan ve Buchanan'a göre asıl önemli olan, parasal bir anayasanın gerekli olduğu konusunda toplumsal uzlaşmanın sağlanmasıdır.

Diğer Anayasa Önerileri

Mali ve Parasal anayasa önerilerinden bahsettikten sonra bunun dışında literatürde gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve dış ticaret konusunda devletin yetki ve sorumluluklarını düzenleyen anayasa önerileri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, gelir dağılımının adil bir biçimde yapılmasını sağlayacak anayasal ilkelerin belirlenmesine yöneliktir. Devlet mali ve parasal araçlarla doğrudan veya dolaylı olarak gelir dağılımını düzenlediği ve yeniden bir bölüşüm sağladığı görülmektedir. Hükümetlerin, siyasal konumlarına göre, liberal veya sosyal devlet tercihleri ön plana çıkmakta, ancak gelir dağılımı noktasındaki tasarruflar her iki tercih içinde değişik düzeylerde de olsa geçerli olabilmektedir. Ancak, tek bu nedene dayalı olarak anayasal kurullarla gelir dağılımını düzenleme faaliyeti, siyasal tartışmaları da beraberinde getirebilecek, bireyler ve diğer çıkar grupları politik iradeyi etkilemek için bir mücadele içerisine girebileceklerdir.

Ekonomi Anayasası sadece kapalı bir ekonomiye ilişkin anayasal normlar değil, açık ekonomide devletin diğer devletler ile olan ekonomik ilişkilerine ait normları da inceler. Dış ticaret anayasası adı verilen bir yöntemle de uluslararası ekonomik ilişkilerin genel çerçevesi çizilir. Uluslararası ekonomik ilişkilerin parasal yönünü açıklayan

tabloya “Ödemeler Bilânçosu” adı verilmektedir. Ödemeler bilânçosunda denge sağlamaya yönelik teoriler, serbest dış ticaret teorileri ve himayeci (koruması) dış ticaret teorileridir. Dış ticaret anayasası, uluslar arası ekonomik ilişkiler ile ilgili olarak, serbest ticareti kolaylaştırıcı, yerli sanayilerin rekabetten korunması ve döviz kuru rejimi tercihleri noktasındaki düzenlemeleri içerebilecektir.

Anayasal İktisatçılar, klasik liberal iktisadın temel ilkelerini savunmaktadırlar. Bu nedenle, mümkün olduğunca minimal devlet yapılanmasının oluşturulması ve devletin başta piyasa olmak üzere, diğer iktisadi karar mekanizmalarından uzak durmasını istemektedirler. Bu nedenle, anayasanın piyasaya olabilecek müdahalelerin en aza indirilmesi ve liberal iktisadi kuralların yerleşmesini sağlamak yönünde bir işlevinin olması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, hem anayasal hem de kurumsal anlamda devlet müdahalesini önleyecek bir mekanizmanın kurulması üzerinde durulmaktadır.

Anayasal İktisatçılara göre, bireylerin geleceklerini garanti altına alacak mekanizma ile insanca bir yaşam sürmelerini sağlayan imkânların devletin sağladığı bütünlük bir mekanizma olmasından çok, bunların ayrılarak özel kurumlar tarafından karşılanan süreçler haline getirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu mekanizmaların devlet dışı kuruluşlarca yerine getirilmesi, bunların siyasal müdahaleye açık tasarruflar olmasını önleyecek hem de bireysel tercihin önünü açarak, bireysel özgürlüğün de gerçekleşmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle, Friedman gibi monetarist iktisatçılar, sosyal güvenlik işlevinin özel sigorta kurumlarına bırakılmasını ve böylelikle bunun politik alan dışına çıkartılmasını savunmaktadırlar.

Sonuç

Anayasal İktisat yaklaşımı, bireyin çıkarlarının ön planda olması düşüncesi doğrultusunda ekonomik anayasa hazırlanmasını savunmuştur. Böylelikle, Ekonomik anayasa ile birlikte çıkar savaşlarının ve siyasal yozlaşmanın da önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Anayasal İktisat teorisi, siyasal yozlaşmanın temelini oluşturan ve siyasal karar alma sürecinde yer alan aktörlerin; siyasal partiler, seçmenler, bürokratlar, çıkar ve baskı gruplarının fonksiyonlarını incelemiştir.

Anayasal İktisadın inceleme alanlarına devletin ekonomik araçlarından “harcama” ve “vergileme” yetkisi ile bunun denkliği ilkesi girmektedir. Anayasal İktisadın dayandığı felsefi temeller sözleşme teorileridir. Sözleşme Kuramı anayasal demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Anayasal İktisat iyi bir toplumsal düzenin sosyal

sözleşme ile kurulabileceğini savunmaktadır. Anayasal İktisat teorisine göre, toplumsal düzen kendiliğinden (spontan) değil, vatandaşların gayretleriyle oluşmalıdır. Bu da karşımıza “Sözleşmesi Anayasacılık” kavramını çıkarmaktadır. Sonuç olarak anayasal iktisadın temellerinin sözleşmeci anayasacılığa dayandığı söylenebilir. Sözleşmeci anayasacılıkta da anayasaların oluşmasında birey tercihleri ön planda olup, dayandığı temel ise “yapıcı rasyonalizmdir”. Yapıcı rasyonalizm, toplumdaki düzenin kendiliğinden oluşmadığını savunur.

Anayasal iktisat yaklaşımı liberal tezler üzerinde yükselen bir teoridir. Liberal anlayış, devletin aşırı büyümesinin bireysel özgürlükleri tehdit edici bir yapı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu tehdit, bireysel haklar ve özgürlüklere yönelik olduğu kadar, iktisadi hak ve özgürlüklere de yöneliktir. Diğer yandan, çağdaş hukuk devleti yaklaşımında, büyük oranda vergi gelirleriyle oraya çıkan bütçenin politik öznal çıkarlar doğrultusunda harcanması, toplumsal adalet ve barışı tehdit eder bir gelişmeye neden olabilir. Bu noktada, politikacı ve bürokratların tümüyle, ne olduğu tam olarak belirsiz bir kavram olan, “kamu yararı” olgusunu hedef alan, çalışma ve politikalarını yalnızca bu yönde yoğunlaştıran kişiler olmadığı da, özellikle bütçenin keyfi kullanımı, yönetsel ve politik bozulma ve yolsuzluklar gibi sorunların ortaya çıkmasıyla kanıtlanmış olduğu da söylenebilir. Özellikle kamusal kaynakların harcanması noktasında optimal bir çözümün bulunamaması ve tam anlamıyla bir adaletli dağıtımın yapılamayacağı da açıktır. Bu bağlamda, anayasal iktisat teorisi, hem liberal teorinin temelini oluşturan mümkün olduğunca devlet müdahalesinden kaçınma ilkesiyle birlikte, kamu kaynaklarının öznal politik çıkarlar doğrultusunda dağıtımını engellemek üzere “vergileme harcama ve para basma” yetkisi gibi yetkilerin anayasal kriterler çerçevesinde sınırlama hedefini içermektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen gelir dağılımı bozuklukları ve ekonomik anlamda kötüye gidişin önlenmesi için, hükümetlerin en başta başvurduğu gelir artırıcı önlem vergilerdeki artıştır. Özellikle gelir farklılıklarını göz önüne almayan yöntemler ve dolaylı vergileme yöntemleri gelir düzeyi düşük kesimler üzerindeki vergi yükünü artırmakta ve toplumsal barış ve adaletin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Bu bağlamda, hükümetlerin vergileme alanında geniş hareket alanını engellemek ve bir takım standart davranış kurallarını oturtabilmek için vergi oranları ve vergileme ilkeleri gibi somut ilkeler anayasada açıkça belirtilmelidir.

Günümüzde anayasaların karakteristik özelliği politik anayasa olmasıdır. Anayasaların ekonomik yapısı geri planda kalmaktadır. Bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri ile devletin ekonomik hak ve

yetkileri anayasalarda ya hiç yoktur ya da kısaca ele alınmıştır. Ancak anayasal iktisat, anayasaların politik özelliğinin dışında ekonomik özelliğinin de olması gerektiğini savunmaktadır. Bu açıdan anayasaların ekonomik hükümler de içerebilmesi ancak “Ekonomik Anayasa” kavramı ile mümkün olabilmektedir. Özellikle, gelişmekte olan demokrasilerde, hükümetlerden kaynaklanan popülist uygulamalar, başta ekonomik istikrarın bozulması olmak üzere birçok açıdan olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. İktidarların iktisadi açıdan anayasal normlarla sınırlanması hükümetleri popülist baskılardan korurken, aynı zamanda siyasal ve iktisadi istikrarın korunabilmesi ve kamu kaynaklarının adil dağıtımını da sağlanabilecektir.

Kaynakça

AKTAN, Coşkun Can, DİLEYİCİ, Dilek. (2001). *Parasal Düzen ve Parasal Anayasa*, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi Sayı:2 Yıl:1 Nisan-Mayıs-Haziran.

AKTAN, Coşkun Can, *Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik Anayasa Hukuku Ve Sosyal Piyasa Ekonomisi*, http://www.canaktan.net/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/iktisat-okullari/freiburg-iktisat-okulu.pdf

AKTAN, Coşkun Can. (1997). *Ekonomik Anayasa*, TİSK İnceleme Yayınları, Ankara

Aktan, Coşkun Can-Vural, İstiklal Yaşar, *Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti*, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-bolusum-adaleti.pdf>

Arnhart, Larry. (2004). *Siyasi Düşünce Tarihi*, Adres Yayınları, Çev: Ahmet Kemal BAYRAM, Ankara, ,

ATILGAN, Hasan. (2001). *Parasal Anayasa*, Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi Sayı:2 Yıl:1 Nisan-Mayıs-Haziran.

AYDINLI, Halil İbrahim; Veysel AYHAN. (2004). *Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/859.pdf>

ÇELİK, Abdullah-ULUÇ, Abdulvahap, *Hayek'in Liberal Düşüncesinde Birey-Devlet İlişkisi*, s.134. <http://www.e-sosder.com/dergi/18131-141.pdf>

ÇETİN, Halis. (2002). *Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, <http://iibf.cumhuriyet.edu.tr/YAYINLAR/pdf>

DENNİS, Mueller, (2003), *Public Choice III*, Universty of Cambridge Press, 2003

EKŞİ, Zekeriya. (2006). *Kamusal Tercih Alanında Kuramsal Yaklaşımlar ve Anayasal İktisat* adlı yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, İstanbul,

GÖZE, Ayferi. (1995). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım, İstanbul

GÜLSOY, M. Tevfik. *John Locke'un Siyaset Teorisinin Temel Kavramları ve Yasama Gücü*, <http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/TGuelsoy1.html>

GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi, AYDEMİR, Cahit; *Anayasal İktisat Teorisini Doğuran Arayışlar*, www.e-sosder.com/dergi/1206HGUNES-AYDEMIR.pdf

GÜRBÜZ, Ahmet; J.J. Rousseau ve Toplum Sözleşmesi Kuramı'nın Değeri, <http://www.e-sosder.com/dergidetay.php?id=86>

Hakkı ODABAŞ ve Kamil GÜNGÖR; *Yürütmenin Sınırlandırılması ve Anayasal Bütçe Yaklaşımı*, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/odaba-s-yurutmenin-sinirlendirilmesi-anayasal-butce.pdf

HEPAKSAZ, Engin. (2007). *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform*, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Cilt:44,Sayı:514,

http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/514/Sayi_514_Makale_07.pdf<http://www.e-sosder.com/dergidetay.php?id=86>

KARABIÇAK, Mevlüt. (2008). “Yerel Siyaset Ekseninde Sivil Toplum Örgütleri: Önemi ve Etkileri”, *Yerel Siyaset*, Okutan Yayınları, İstanbul

KARTAL, Filiz. *Suyun Metalaşması, Suyu Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet*, TODAİE; Ankara, www.tumbelsen.org.tr/pages/su/SuPolitikalari.doc

KAYABAŞI, Yeltekin. (2005), *Politik Yozlaşmaya Çözüm Olarak Anayasal İktisat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana,s.54, sosyalbilimler.cu.edu.tr/tezler/785.pdf

KÖKER, Levent.(2005). *Yeni Savaşlar Çağında Hukukun Üstünlüğü ve Uluslararası Politika* AÜHFD Yıl, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/271/2448.pdf>

ODABAŞ, Hakkı. (2001). *James M. Buchanan'ın Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Alanındaki Katkılarının Değerlendirilmesi*, adlı Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İzmir: DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-metodoloji.htm

Ramazan GÖKBUNAR; *Kamu Finansmanında Demokratikleşme ve Ekonomik Anayasa Önerisi*, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar1/gokbunar-ekonomikanayasa-onerisi.pdf

ROWLEY, Charles Kershaw-SCHNEIDER, Friedrich (Editor). (2003). “Introduction”, *Encyclopedia of Public Choice*, Volume 1, Hingham, MA, USA: Kluwer Academic Publishers

ROWLEY, Charles. (2003). “Public Choice And Constitutional Political Economy”, *Encyclopedia of Public Choice*, Ed: Charles Rowley, Friedrich

Kershaw Schneider, Hingham, Volume 1.MA, USA: Kluwer Academic Publishers,

SAKAL, Mustafa; *Kamu Ekonomisi Teorisinin Gelişmesinde Kamu Tercih Teorisinin Etkisi*

http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/sakal-kamu-ekonomisi-teorisi.pdf

SAVAŞ, Vural Fuat. (2007). *Anayasal İktisat*, İlke Yayınevi, 4.baskı, Ankara

SHACKLETON JR, Morgan Brian. (1990). “The Ups and Downs of Business Cycles Theory”, *New Thinking in Economics*, Edward Elgar Publishing Ltd., England.

UZUN, Turgay. (2008). “Kamu Yararı Anlayışında Değişim Kamu Tercih Yaklaşımı Bağlamında Bir Değerlendirme” *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Seçkin Yayınları, 2. baskı, Ankara

YILMAZ, Feridun. (2002). *Hayek'te Piyasanın Epistemik Rolü Liberal Düşünce*, Sayı: 27, Yıl: 7